

Vasy Géza

Egy legendák övezte életrajz első fejezetei

Kormos Istvánról

Az írói életmű és az életrajz kapcsolata többféle lehet. Eleve másfélék a megtörtént életutak: vannak köztük rendkívül eseményesek, fordulatosak, s vannak olyanok, amelyekben semmi különlegesség nem fordul elő. Köztük ezernyi változat. S bármiféle is a tényanyag, az alkotók egy része fontosnak tartja, közérdekűnek az életmű mellett az életrajz nyilvánosságát is, egy másik póluson pedig azok találhatók, akik az életrajz lényegtelenységét, szinte az életmű és az életrajz egymástól való függetlenségét vallják. Radnóti Miklós költészetének megértéséhez nélkülözhetetlenek az életrajzi események, a történelmi háttér, de már a nemzedéktárs Weöres Sándor esetében ezt korántsem állíthatjuk ilyen határozottan, neki szinte nincs is életrajza, sokkal inkább az életmű alakulásának van története. Kormos István különös, szinte besorolhatatlan változatra lehet példa. Ifjan életrajzias költőként indult, majd hosszú hallgatások után a hatvanas években olyan költészetet formált, amelyben a vallomások, a tényszerű életrajzi elemeket sem nélkülöző hangvétel ötvöződött az általános-elvont orpheuszi jelleggel. Bár egy nemrég lezárt korszak alkotója, s barátai, kortársai jelentős mértékben ma is köztünk élnek, életútjának számos elemét homály fedi. Bizonyos dolgokról, életének bizonyos szakaszairól soha nem nyilatkozott, vagy csak nagyon keveset árult el, s nemegyszer közléseit is fenntartásokkal kell kezelni. Az elhallgatás mellett hajlamos volt ugyanis az önlegendásításra is. Amit magáról, környezetéről mondott, az olykor a fikció, a költői átformálás világába vezetett. S mivel életrajzának tényeit döntő mértékben tőle magától tudhatjuk, bizonyos óvatossággal kell kezelni mind a prózai írásaiban, interjúiban közöltek, mind jelenleg ismert leveleit, mind a barátok emlékezetében megőrzötteket, beleértve Fodor András rendkívül információgazdag naplójegyzeteit. Kormos Istvánnak van tehát egy jelentős mértékben önmaga által alkotott legendás életrajza, s van egy csak részleteiben ismert valóságos. Bármilyen meglepő, ezt a huszadik század közepi valóságos életrajzot teljes egészében feltehetően soha nem fogjuk megismerni.¹ Csak a fiktív tanulmányozhatjuk teljeskörűen, megsejtve közben azt is, hogy ez a fikció is alakította a valóságos életrajzot is: az egyén előbb-utóbb sok mindent elfogadott abból, amit a költő kijelentett alkotásaiban.

Az mindig is sejthető, sőt tudható volt, hogy Kormos István hajlamos életrajzának legendásítására. Nemcsak barátai, hanem legközvetlenebb hozzátartozói előtt is rejtve maradtak életének korántsem mellékes történései, s nemcsak a múltból, hanem a mindenkor jelen időből is. Ami megismerhető volt, abban viszont nem található senki komoly ellentmondást, eltekintve a személyiség magjához tartozó ellentmondásosságától. Tehát, amit beszélgetésekben, vallomásokban, interjúkban elmondott az ember önmagáról, ugyanazt mondta el másfajta eszközökkel a verseiben is. A múltat illetően – s itt lényegében az 1947 előtti évekről van szó – nagyon kevés volt az információ, ám az eredetről mindig az hangzott el, hogy ő törvénytelen gyerek, anyja belehalt a szülésbe, apját pedig nem ismerte. Ez azonban olyan eredetmonda, amely nagymértékben átformálja a valóságos életrajzi adatokat. Kormos István megteremtette a maga költői életrajzát, s a civil életben is ahhoz tartotta magát, bár egyetlen ma ismert hivatalos önéletrajzában nem említi a születés jogi körülményeit.²

Gyermekévek a Szigetközben

Kormos István a születési anyakönyvi kivonat bizonyosága szerint 1923. október 28-án született Mosonszentmiklóson. Apja Kops Balázs földműves-napszámos, 19 éves, anyja Kormos Anna, 20 éves, mindketten római katolikusok. A költő egybecsengő vallomásai szerint születésekor meghalt az édesanyja. Apja eltűnt, a „törvénytelen” gyermeket anyai nagyszülei nevelték fel. A „soha nem ismert” édesanyjának állít emléket az *Egy kihantolt sírja*, amelynek első változata 1955-ből való. Az életrajz szempontjából legfontosabb vallomás, *A vasmoszár törője alatt* közlése szerint: „Anyám haláláról többet tudtam, mivel őt sokat emlegették otthon, de fényképét sose láttam, a kérdezősködésekre, hogy milyen volt anyám, nagymama állandó válasza csak ennyi volt: »Annus? szép, derék lány volt.«”³

Fodor András 1964-es naplójegyzete szerint a következőket hallotta a költőtársától: „Egyik nagynénjétől új dolgokat tudott meg anyja halála és saját születése körülményeiről. A tizenhat éves lányanya a terhesség nyolcadik hónapjában megerőltette magát. A szülés után nagyon vérezett. Kabátból kitépkedett vatelinnal próbáltak rajta segíteni. Ettől kapott gyermekági lázat (vagy vérmérgezést). Szalmásszekéren vitték Győrbe. Útközben olyan fájdalmak voltak, hogy fölállt a szekéren – s nem ment haza többé. A nagyszülők ezért vigyáztak rá, az árvára különleges gondnal. Az apa kilétéről azonban semmi megbízhatót sem mondott a nagynéni.”⁴

A nagymamától gyermekkorában a következő mesét hallotta: „»Hol az apám?« – »Meghalt.« – »Mikor?« – »Úrnapiján.« – »Hol?« – »A nádiban.« – »Hogyan?« – »Agyonütötte a nádszál.« – »Mijét ütötte?« – »A derekát.« – Ez volt első és sokszor ismételt társalgási leckém nagymamával, amire emlékszem.”⁵ Él egy olyan legenda, amelyet Vas István emlékezete szerint maga Kormos indított útjára: „Ottlittől, amikor odajártunk, azt hallottam, hogy egy Héderváry gróf volt az apja. Az egyik éppúgy lehet, mint a másik, mert Kormosnak nem voltak osztálymeghatározói, ő éppúgy elment volna gróf fiúnak, mint egy szegény katona otthagytott zabigyerékének.”⁶ Ebben az utóbbi jellemzésben igaza van Vas Istvánnak, a grófi származás azonban a költői fantáziálás terméke.

A mosonszentmiklósi anyakönyvekben azonban nem csupán egy Kops István nevű gyermek születéséről szóló bejegyzés maradt fenn, hanem egy 1944 áprilisi kiegészítés is, amely szerint „A gyermeket Kormos Ferenc örökbe fogadta. Családneve ezentúl: »Kormos.«” S ami a meglepőbb: megtalálható a szülők házasságkötésének a bejegyzése is 1923. január 30-án. Eszerint Kops Balázs vasúti pályamunkás, római katolikus, 1904. január 9-én született Mosonszentmiklóson, szülei Kops Károly és néhai Hápli Mária. A menyasszony, Kormos Anna 1903. július 12-én született Győr-Révfüluban, szülei Kormos Ferenc és Új Mária, ő földműves-napszámos, ugyancsak római katolikus. E házasságból csak törvényes gyermek szülehetett, s ez szinte napra kilenc hónappal később meg is történt. A győri levéltárban megtalálható Kops Balázné Kormos Anna halotti anyakönyvi bejegyzése. 7 De nem 1923-ban, hanem 1925. július 10-én történt, valóban gyermekági lázban a szomorú eset. S ugyanitt nyoma van annak is, hogy az Öttevényben született Kops Ferenc 1925. július 21-én, 27 napos korában veleszületett gyengeség miatt ugyancsak elhalálozott.

Megvan a levéltárban Kormos Anna születési anyakönyvi bejegyzése is. A család lakóhelye ekkor a győri Révfalu legelő 250. szám alatt található. Az apa, Kormos Ferenc 24 éves napszámos, Dunaszegen született s római katolikus, az anyja, született Új Mária, eszerint mecséri születésű, ugyancsak római katolikus és 30 esztendő. Anna lányuk pedig délelőtt 9 órakor született.⁸

Egy ugyancsak a levéltárban megőrzött illetőségi törzslap szerint Kormos Ferenc 1877-ben Dunaszegen született, az ő szülei pedig Kormos Mihály és Pintér Mária voltak. Felesége, Új Mária eszerint viszont ugyancsak dunaszegi születésű (1872. augusztus). Házasságkötésük ideje 1903. január 7., helye Győr. Itt felsorolt gyermekeik: Mária, Anna, Ferenc (1908. I. 1.), Erzsébet, Teréz (1913. december 9.), mind győri születésűek.⁹

Kormos István vallomásaiból tudjuk, hogy a nagyszülők házasságából tíz gyermek született, de közülük hatot korán eltemettek, Anna lányuk a második szülés után, ifjabb Ferenc pedig a második világháborús hadifogságban szerzett súlyos betegségben hunyt el, nem sokkal hazatérése után, csak a két legkisebb lány, Teres és Bözsi érték meg az idős kort.¹⁰

A *vasmozsár törője alatt* vallomása úgy emlékszik, hogy a nagyszülők 1896-ban kötöttek házasságot.¹¹ Ez lényegesen eltér az említett levéltári adattól, de nem valószínű, hogy az idős nagymama a halálos ágyán rosszul emlékezett volna lakodalmának évszámára, inkább arról lehet szó, hogy volt egy rövid életű első házassága, s talán már gyermeke is, amikor az első férj meghalhatott.¹²

„Hadirokkant volt nagypapa, az első világháborúban négy évig volt katona, az orosz fronton is, az olasz fronton is. Sebesülés nélkül úszta meg a négy évet, és tizenkilencben, néhány napos harcban, amikor vöröskatona volt, akkor ötvenszázalékos hadirokkant lett. Gyerekkoromban nagyon titkoltuk, hogy nagypapa mint vöröskatona rokkant meg, mert havonta 32 pengő rokkantnyugdíjat kapott, és ez nagyon hiányzott volna...”.¹³ A nagyapa „a Héderváry-birtokon volt cseléd, s tulajdonképpen kedves embere a grófnak”.¹⁴ Egy alkalommal az intéző agyonlövötte az öregember nem fajtiszta kutyáját. „Nagyapám erre nekiesett az intézőnek. Kiadták egész évi komencióját, s fel kellett jönnünk Pestre. Nemkívánatos elem lett az öreg, akinek persze nem volt osztálytudata, csak a természetes reflexek működtek benne, amikor a kutyáját megtorolta...”.¹⁵ A szeretetteljes visszaemlékezés szerint „Hiába szeretett, reszkettem tőle kicsikoromban, noha soha nem ütött meg, csak rám hőrintett, amikor távol a háztól, a szederfán ülve vagy a szelencebokor alá bújva énekelgettem.”,¹⁶ „...nagymamát is csak felnőtt koromban csókoltam meg először, nagypapát is csak a halálos ágyán, aki pedig már gyerekkoromban hosszú kézfogással köszöntött meg születésnapjaimon. Mindig egy verset mondott a kézfogáshoz, szemembe nézve, a végére emlékszem csak: »Ha pedig a Jóisten kiszólt az árnyékvilágból, az örök világosság fényeskedjék nekem.« Itt elcsuklott mindig a hangja, félrenézett olyankor, nehogy erős ember létére elírja magát egy gyerek előtt.”¹⁷

Kormos István gyermek- és kamaszkorának központi alakja a nagymama. Nyolcvanadik életévén túl, 1953. január 13-án halt meg.¹⁸

„A második elemiből kimaradt, elszegődött a Szigetközbe a messzi Jászfényszaruba kiscselédnek. Nyolcéves volt akkor, még láttam a valahai cselédkönyvét: »Ujj Mária kiscseléd«.”¹⁹ A gyermek s a költő számára is a nagymama az ember-minta: „Nagymama, gorkiji nagyanyám alakjának rajzára kevés a tehetségem. Morális mércét, valóságtudatot, álmódzó hajlamot tőle kaptam. És még sok mindent, csak sorolni kellene.”²⁰

„Gyerekkoromból ő varázsolt egész évig tartó karácsonyt, éneklésre mindig szer volt, s akkor is mesélt, amikor ötvenkilős körtéskosár volt a fején, s ugrándoztam mellette a porban, vásár felé menet.”²¹ „Őmiatta vagyok, aki vagyok.”²² Visszaemlékezéseiben a költő megemlíti azt is, hogy a nagymama szinte buzdította arra a gyermeket, hogy csak álmódozzon. Rászoktatta az olvasásra, s azt szerette volna, ha pap lesz belőle – nyilván azért, mert ezt látta az egyetlen kitőrési lehetőségnek. Egyébként nem gyakorolta vallását, de igen fejlett erkölcsi érzéke volt: a nagypolitikában is biztosan ítélte el a lengyeleket letámadó németeket vagy a Rajk-pert levezénylő Rákosit. Budapestre kerülve módja volt a rendszeres olvasásra, színházba járásra. Többszöri olvasmánya volt a *Vörös és fekete*, halála előtt Shaw *Fekete leányzó keresi az Istent* című művét fejezte be. Egyedül vagy unokájával járt a Nemzeti Színházba, Dayka Margitot, Kiss Ferencet, Uray Tivadart tartotta a legnagyobb színészeknek. A nevezetes első verset is ő másolta le magának, s tette el a *Bibliában*.

Kops Balázs Anna feleségének halála után másodszor is a Kormos családból nősült, s Erzsébettel Budapestre költözött. E házasságból született ifj. Kops Balázs (1929-1985), aki Pesterzsébeten ugyanoda járt iskolába, mint féltestvére, s igen jó tanuló volt. Az apa nem törődött a családjával, ezért felesége elküldte a háztól,²³ a gyermeket anyja és a nagyszülők gondozták. A pesterzsébeti elemi népiskola anyakönyvei ugyan még a nyolcadikban, 1942/43-ban is az apát nevezik meg gondviselőként, de ez önmagában nem perdöntő. (Igaz viszont, hogy az 1940/41-es tanévben – feltehetően elírásból – öz. Kops Balázsné szerepel, pedig az anya bizonyosan nem volt ekkor özvegy.) Mikor a már majdnem felnőtt költő-jelölt hiába fordult apjához, hogy segítse a továbbtanulásban, feltehetően dacból is azt kérte, hogy nagyapja fogadja őt örökbe, s vehesse fel a Kormos nevet. A másik ok a költőként ezen a néven való jelentkezés lehetett, a harmadik, hogy a háborús zűrzavarban így esetleg eltűnhetett a katonai nyilvántartásban.²⁴

A Héderváry-birtok különböző helyszínein teltek az első gyermekévek: Mosonszentmiklóson, Mecséren, Ásványráron, Lickón, Károlymajorban, Öttevényben. Nem tudjuk pontosan, mikor történt a fővárosba költözés. Amikor Fodor András 1949-ben először kereste fel otthonában a költőtársat, s ismerkedik vele, azt jegyzi fel róla, hogy „Árva gyerekként hét évig falun, majd Pesterzsébeten nevelkedett, nagyszüleinél.”²⁵ Egy kéziratos önéletrajz szerint: „Kora gyerekkoromban Budapestre költöztünk...”²⁶ Egy Párizsból Fodor Andrásnak írt levél így fogalmaz éppen 40 évesen: „Furcsák ezek a tízéves fordulóim: 20 éves koromban szakadtam el a családomtól, nagyanyáméktól, 10 voltam, mikor Lébényből Győrbe kerültem, először idegenek közé.”²⁷ A győri tartózkodás legenda. Az 1970-es években a költő arról beszélt ottani fiatal költőbarátainak, hogy oda járt a bencés gimnáziumba (vallomásai szerint hat gimnáziumi osztályt végzett), s mutatta a házat is, amelyben lakott.²⁸ Kormos István halála után tanítványai kutattak a mondottak után, de a gimnáziumi tanulmányoknak semmi nyomát nem találták. A család 1928-ban költözött a fővárosba.²⁹

A szigetközi első évek a személyiség fejlődése szempontjából meghatározóak. Mind a természet-, mind a társadalomszemlélet legényesebb elemei ekkor rögződnek.

A cselédsors és „a kastély e balkáni vár” ellentéte (*Katlan*), az árvaság és a nagyszülők feltétlen szeretete, a folyók, vizek övezte szigetközi táj egy életre beleivódtak az emberbe, majd az életműbe is. „Az állatokat, a növényeket, a folyókat, tehát a teljes világot magaménak érezhettem, az eszmélés első pillanataitól. Legeslegeső emlékem, hogy egy számár néztem rám.”³⁰

Az érettkori költészet egésze tanúskodik a szigetközi élményvilág költői világképet meghatározó voltáról, s a korai versek akkori átdolgozásával együtt arról is, hogy ezeknek az élményeknek a teljessége, egyedisége – tehát szigetközisége és Kormos Istvánossága – csak a hatvanas években válik megkerülhetetlenné, részben talán a párizsi évek ellenpontjának köszönhetően. Legösszetettebben az *Atlantisz* szemléltetheti mindezt.

Nevezetes, mert a *Szegény Yorick* kötet ajánlásában említett legkedvesebb, kétéves korabeli játéka egy fém hőmérőtok, amelybe egyszer homokot töltögetett az út közepén, miközben a hazafelé tartó tehéncsorda furcsán ugrándozva kerülgette őt. Nem lehet sokkal későbbi emléke, hogy egy vályoggödörbe lépve a tavaszi kiöntéseknél, majdnem megfulladt, de nénjei kimentették, aztán persze jól megverte őket a nagypapa. Tíz menet hajtása után egyszer ingyen ülhetett a búcsús körhintájára. Ferenc nagybátyja kicsi szekeret faragott neki, egy komondort fogott eléje a gyermek, s játszott naphosszat. Talán ötéves lehetett, amikor a szokásos karácsonyi, kastélybeli gyerek-megajándékozáson botrányt csinált: utolsónak maradt s valamiféle dacból a kucsmájába rakott ajándékokat szétszórta, majd tűrte, hogy összeszedjék, s ismét neki adják.

A lányok már az apró gyermek életében fontos szerepet játszottak, s nem csak nénei. Egy elfeledett interjúban vallotta: „Ötéves koromban egy szerelmemnek ezt mondtam fényes ígéretül, ha feleségül jön hozzám: »ha nagy leszek, száz kilót emelek föl!« – erre ő: »Inkább száz pengőt keress egy héten.«"31 Máskor hősködéseit idézte fel: „Mindig doktort játszottunk, én állatorvos voltam, és egy elhagyott ólban volt a rendelőm, általában pajtásaim, lánypajtásaim voltak a beteg állatok, és mindnek lábfájása volt. De valóban, a lányokért sok minden hülyeséget meg tudtam tenni. Meztláb voltunk állandóan nyáron, idegen tanyákon olyan bátran mentem át meztláb, amikor lányok voltak velem, öt-hat akkora kutya rontott ránk, mindegyik egy-egy borjú, valahogy, mivel a lányok előtt nem félhettem, rugdostam meztlábbal ezeket a vad borjakat. Nagy szamárságokat csináltam, hogy a lányok előtt hősnek látszódjak. Farkasalmát ettem például, de nem egy farkasalmát csak úgy fogadásból, hanem húszat, egy farkasalmabokrot megettem valamelyik szerelmemért."32

A második elemít befejezve skarlátos lett. A padlásán talált XIX. századi ponyvafüzeteket kezdte el olvasni fantasztikus hőskről. „Az! hiszem, ezek után nem csodálható, elhatároztam: márpedig én író leszek. De sajnos nem jutott eszembe semmi. Kis szerelmeimet viszont attól kezdve mindig megvédtem a túlerővel szemben is. S minthogy nem tartozom az erősek közé, rendszerint alulmaradtam. Akkor meg cseresznyét dobáltam le a lányoknak a legmagasabb fáról (...) Ez az erőmön felül vállalt hősködésem, azt hiszem, mindmáig megmaradt bennem."23

A legfontosabb leánynevet több vers is megőrizte:

*első szerelmem Mézes Annus
amikor elköltöztetek
két napig küszöbünkön ültem
nem nyúltam lisztes gánicámhoz
(Nakonxipánban hull a hó)*

*Sárkány a szérűn, morrogó,
torka gyöngy rozsszemet fuvall,
Mézes Annuska játszogat
kaviccсал, halpattantyúval.
(A nyár gyerekei)34*

A kilencvenes évek elején Pátkai Tivadar Héderváron feltalálta Mézes Annust, aki így emlékezett a károlymajori évekre:

„A Pista nénei közül a Terussal meg a Bözsivel mi kapálni jártunk a Héderváry Károly birtokára, napszámba. Ők még élnek valahol Tatabányán vagy Várpalotán. Persze a Pista még kisgyerek volt, nálam kilenc évvel fiatalabb. Úgy emlékszem, huszonnyolcban költöztek el Kiszpestre. Mi harmincegyben jöttünk be Károlymajorból. Sokat dolgoztunk, de azért sokat is játszottunk esténként. Énekeltünk, táncoltunk. Így mentek ott a napok. Voltak hébe-hóba ünnepnapok, amikor nem kellett kukoricagombócot – mi lisztes gánicának hittük – enni, meg tepsiben sült prószát. Karácsonykor édességet kaptunk a gróf édesanyjától, szentjánoskenyeret, kisdobot, játékkardot, ruhát, fatalpú cipellőt."35

A játék és az ábrándozás mellett korán megjelent a szexualitás is: „Engem héteves koromban csábítottak el. Emlékeimben se hiszem, hogy az sikeres kísérlet volt, de mindenesetre tizenöt éves korom előtt megismertem a valóságos szerelmet."36

Talán ennek, talán az emlékek párlatának legendásított felidézése a *Profán mágia*:

*Hajdan volt fű-fickó időmben
elém állt Sövényházi Márta,
keményített apácaingét
farkasalma bokorra hányta.*

A hősködések mellett azért voltak igazi félelmek is. Az *Emlék nádkorodból* szerint az első öt életév szörnye az volt „ha füledbe nevelték, zümmögték, énekelték: / kákatövénhajhajköltköltköltauca." E versben a nagymama lehetséges halála is a kisebb szörnyűségek körébe sorolódik, a későbbi tévéinterjú viszont arról vall, hogy „Kétségbe voltam esve, amikor panaszkodott gyerekkoromban, hogy fiam, meg fogok halni. Nem mentem ki a szobából, amíg beteg volt. Többször volt orbánca, úgy tudom, hogy az orbánc ragályos betegség, én egész nap nem mozdultam az ágytól, egy hosszú meszelőnk volt, a meszelőnyelet úgy támasztottam az ágya végébe, hogy ha valaki belép, nem ha valaki, ha a halál belép nagymamáért, én mellbe vágom ezzel a meszelővel, annyira féltettem nagymamát."37

A kisgyerek szeretett fantáziálni, hihetetlen dolgokat mesélni, azaz a józan felnőttek szerint hazudozni. A nagymama nem szidta ezért, inkább bátorította. S amikor a már említett skarlát ágyhoz kötötte, a kalendárium után elsőként a *Sobri Jóska, az úri haramia* című ponyvafüzetet olvasta el. Ennek hatására vált „hazudozóvá",38 s még egyik gyónását is azzal kezdte, hogy neki nincs bűne. Az öreg pap nem tudta, talán nem is akarta megtörni a kislányt, s az oltár elé küldte, hogy a bűnösökért imádkozzon. Ima helyett azonban a futballcsapatok összeállítását mondta el a kis bűnös, várva, hogy majd villám sújt le rá."39

Nemcsak a padlás kincseit, a ponyvákat olvasta aztán. Egy ugyancsak elfeledett beszélgetésből mást is megtudhatunk: „Én Benedek Elek meséin nőttem fel. És nagyon szerettem ifjú Gaál Mózes Magyar hősök és királyok című könyvét. (Sajnos, elfeledkeztek róla, nagyon régen nem adták ki!) Az én gyerekkoromban vándorkönyvtár járta a falusi iskolákat, szürke, vászonba kötött könyveket vándoroltattak egyik faluból a másikba. Mosonszentmiklósról is eljutott ötven ilyen könyv. Minden csütörtökön cserélni lehetett, de én ezt a könyvet nem vittem vissza legalább fél évig: Szent Istvánról, Szent László királyról, Botondról és a többi magyar hősről százszor is elolvastam a történeteket."40

Kiszpest – Pesterzsébet – Budapest 1945-ig

Budapestre költözve 1928-ban a Kormos család rövid ideig Angyalföldön élt. Terus néni emlékezése mellett erről egy elfeledett s amúgy gyengécske vers is tanúskodik. Az *ébredtártó csipkedésről*: „Lickóban még teknőben háltam, / Angyalföldön egy szalmazsákon, / egy lókupecnél istállóban, / később már tisztességes ágyon, / igaz, hogy hárman forgolódtunk / és a bolhák cudarul csiptek, / de pimaszkodó csipkedéssel / ébredtártották lelkeinket..."41

1929-től Kiszpesten éltek. Terus néni a Vécsey utcát említette név szerint. A fellelt iskolai anyakönyvek tanévente más-más lakcímet jegyeztek fel. Az első osztállynál hiányzik ez az adat, a továbbiakban az Attila u. 32., a Felsőerdősor 53., a Szapáry u. 4. és a Török u. 13. szerepel. Ezután költöztek Pesterzsébetre, ahol a Szigligeti u. 30. szám alatt laktak, míg 1944 júniusában egy bombatámadás

során az épület teljesen meg nem semmisült, csupán egy vasmoszár maradt meg. A nagyszülők éppen vidéki rokonoknál voltak, Kormos meg a munkahelyén. Kibombázottként a IX. kerületi Sobieski János utcában kaptak lakást, persze nem azonnal. A korabeli versek alapján feltételezhető, hogy Kormos néhány éjszakát a szabadban volt kénytelen tölteni. Egy vallomása szerint „barátaimhoz költöztem, akik azt hitték, föl vagyok mentve. Oroszszimpátiából kucsát hordtam, hősködvé (és felelőtlenül) csatangoltam az utcán.”⁴² Budapest ostromának idején már munkahelyének épületében, a belvárosi Báthory utca 8-ban lakott, s a III. 2. szám alatti lakás bíró házigazdája fogadta be őt, majd évekkel később a feleségét is. 1952-ig, első válásáig ez Kormos István otthona.

Miután Terus néni említette a kispesti éveket, meg kellett kísérelni az anyakönyvek fellelését. Kops István a ma már nem létező kispesti Kossuth téri állami elemi népiskolában végezte el a I-IV. osztályokat 1930-1935 között. Az I. osztályos névsornak a legvégén szerepel 45. tanulóként, így valószínű, hogy tanév közben került ebbe az iskolába. Tanítói Szabóné Bartha Rózsa, Feyér István (II-IV. osztály) és Janiss Béla (V. osztály) voltak, a római katolikus hitoktató mindvégig Franko Tünde. Magaviselete mindvégig dicséretes, szorgalma az I. osztályy jelelő eltekintve ugyancsak. Tanulmányi eredményei (az egyes a legjobb jegy!) félfévente a következő átlagokat adják: I. osztály 2,42 (csak évfévi eredmény, 7 tantárgy), II. osztály: 2,27 és 1,90 (11 tárgy), III. o.: 1,91 és 1,75 (12 tárgy), IV. o.: 1,69, 1,53 (13 tárgy), V.o.: 1,93 és 2,00 (16 tárgy). A tanuló nevének írásmódja mindvégig Kopsch. A zaklatott családi helyzetről nemcsak a gyakori költözések tanúskodnak, hanem a tanuló gondviselőjéről bejegyzett adatok is. Az I. és a II. osztályban Kopsch Balázs napszámos, tehát az apa szerepel, III.-ban Kopsch Balázsné napszámos, azaz a nagynéni-mostohaanya, IV.-ben Kormos Ferenc napszámos, azaz a nagypapa, míg V.-ben ismét az apa.⁴³

Kormos (Kops) István a pesterzsébeti Ferenc József úti elemi népiskolában végezte el a VI-VIII. osztályt 1935 és 1938 között.⁴⁴ Magaviselete mindvégig jó, szorgalma viszont a VI. osztályos dicséretesről VIII.-ra hanyagra módosul. Tanulmányi eredménye is romlik. A mindvégig 15 tantárgyat átlagolva (az egyes a legjobb jegy!) félfévente a következő számok adódnak. VI. osztály: mindkétyszer 2,4; VII. o.: 1,93 és 1,80; VIII. o.: 2,73 és 3,00. Az „olvasás és olvasmánytárgyalás” című tárgyból viszont mindvégig kitűnő tanuló. A hetedik osztályos javulás után a zuhanás összefügghet kamaszkori fejlődési gondokkal, de az apával való kapcsolat változásával is. Bizonyos, hogy az apa nem óhajtotta István fiának továbbtanulási terveit anyagilag támogatni, s ez önmagában is kelthetett közömbösséget.

Az erzsébeti iskolában a VI. osztályban még Kopsch, attól kezdve Kops a bejegyzett vezetékneve. Gondviselője VI.-ban Kormos Ferenc, majd a további két évben Kops Balázs. Osztálytanítója VI.-ban és VIII.-ban Adorján József, VII.-ben Bíró Jenő.

Munkahelyei közül csak a Báthory utcai Hoffmann Gyarmatáru-kereskedésről tudunk, itt nyilván több évig dolgozott, hiszen a környékbeliek ismerték. Ám nem tisztviselő volt, hanem kifutófiú, akire időnként persze irodai munkát is bízhattak.⁴⁵

Vallomásai szerint csak húszévesen kezdett verset írni, hosszú időre el is feledte gyermekkori ábrándjait. Mai ismereteink szerint legelső versei 1943 októberében jelentek meg, s ezeket hamar újabbak követték. Nincs viszont köztük az, amelyet a költő mindig a legelsőként emlegetett, az *Eltűntek az égben*. A versírást mindenképpen költői tanulóévek előzték meg. Legelső, ösztönösen is nagyszerű érzékkel választott könyvtárban József Attila, Weöres, Jékely, Szabó Lőrinc, Sinka, Gulyás Pál, Ady, Illyés, Reviczky, Nadányi, Áprily, Vörösmarty, Gellért Sándor, Villon, Rimbaud szerepel – s nyilván mások is. A teljes könyvtár elpusztult a láncos bombától. Fantasztikusan jó memóriájának segítségével rengeteg verset tudott, 17 évesen csak József Attilától körülbelül kétszázat.

1943 októberében, első publikációja után néhány nappal levelet írt a nála évekkel idősebb Lőrincz Pálnak, akinek verseire felfigyelt, s kérte, hogy küldje el neki kötetét.⁴⁶ A választ megköszönve írta, hogy „Óregyámon és egy-két futó barátom kívül senkim sincsen...”⁴⁷ Hamarosan találkozott is, Kormos segítséget kért a publikáláshoz. Egy újabb, karácsony előtti levélben már a következményekről számolt be: „Irodalmi téren akadt egy-két újság. Pécsre küldtem verseket, a Magyar Úthoz is vittem egyet-kettőt. Gombos Gyulával nem találkoztam, Szij Gábor intézte a dolgomat. Kérdezte, ki küldött hozzájuk, ne haragudj, hivatkoztam a nevedre. Meginvitált valami Honszeretethez, jövő szombat délutánra. Elmegyek, de csöppnyi fogalmam sincs, hogy milyen társaság. Te biztosan jobban ismered őket. Ma bemegyek Ambrózyékhoz. Hátha nem rúgnak ki a „kopirozásaimmal”.⁴⁸

Szij Gáborral, azaz Sziogyártó Lászlóval tehát a *Magyar Út* szerkesztőségében ismerkedett meg a pályakezdő költő. A nagymama mellett neki volt a legfontosabb szerepe Kormos István nevelődésében: „egyetemen kívüli egyetemi tanárom volt”⁴⁹ – vallotta az érett költő, aki annak idején az akkor még gimnazista B. Nagy Lászlóval szinte napi vendég volt a magyar-latin szakos középiskolai tanárnál és szerkesztőnél.⁵⁰ A tanár úr a nagymama házának pusztulása után 500 pengőt ajándékozott védencének. „Még fontosabb volt számomra, hogy első zsenyéim alapján is költőnek tartott (amit utólag csodálok, ismervé különleges igényességét...)”⁵¹

Egy másik vallomás így szól Sziogyártóról: „nem az irodalommal ismertetett meg, mert az irodalmat én már saját magamtól is kerestem korábban, de az érdeklődésemet ő szorította egy nagyon széles mederbe is ugyan, de szorított arra is, hogy egy irányba fejlődjek, és menjek az irodalomba. Nagyon sokat köszönhetek neki, Sziogyártó Laci a jelenlétével ugyanolyan fontos volt számomra, mint József Attila.”⁵²

Egy kéziratos önéletrajzban szerepel a következő mondat: „Húsz éves voltam, mikor első versemet írtam; Zilahy Lajos »Híd«-ja fogadta el közlésre.”⁵³ Az igényes lapban sajnos nem található az *Eltűntek az égben* s más Kormos-vers sem, van viszont egy szerkesztői üzenet a beküldött kéziratokról az 1944. január 1-jei számban »Kormos« jellegére: „Eredeti hang, ízben magyar és népi. A »Kő-Krisztusnál« címűt közöljük. Nem érdektelen a többi sem, de ezekben egy-két szót ki kellene cserélni.” Nagyon valószínű, hogy Kormos Istvánról van szó, a vers közlésére valami okból mégsem került sor. Talán elfeledkeztek róla, az ifjú költő büszkesége pedig nem engedte meg a reklamálást.⁵⁴

Jelentkezett Csorba Győzőn is, hogy a pécsi *Sorsunk*ban megjelenhessen. Fennmaradt egy 1944 szeptemberi levele, amely utal arra, hogy a télen három versét elfogadta a szerkesztő úr, de azok nem jelentek meg, küld újabbakat is. A tömör levél bírálja a pesti szerkesztőket, majd ars poeticát is ad:

„A fiatal költő elámul ennyi kontárság láttán és elhagyja magát, ha a részvétlenséget érzi. Én húszéves vagyok, mint már egyszer írtam. Az a célom, hogy az ellangyosodó népi költészetet, ha lesz hozzá kevéske erőm, megrázzam egy kicsit. Nem mérem magosra magam, tán nagyot tévedek. Társadalmi helyezésem súlyosan magasztos. Nyolc elemimmal családunk felső-iskolázottsági fokát értem el, kár, hogy mondom, nem előnyömré, csak kommentárnak említem. Nem kérek hát hamis biztató szót, csak pöre igazságot.”⁵⁵

1944 nyarán Kormos két hetet Nemeskajalon (a Csallóközben, Galánta mellett) töltött, amint ezt Lőrincz Pálhoz írott levele tanúsítja.⁵⁶ Egy másik helyen ő maga említi, hogy „Galántai nagyszüleimtől hazatérőben ért el Szálasi hatalomátvétele.”⁵⁷ A Kops nagyszülők éltek itt, s a család tartotta velük a kapcsolatot, a második világháború után az utódokkal is.⁵⁸

Kormos (Kops) István magyar állampolgár természetesen katonaköteles, ám mivel házukat szétvitte a bomba, nem talált rá a behívóparancs. Újabb rejtély: amikor már mindenkitől papírt kértek, alaposan megvizsgálva a dokumentumokat, s hirdetések alapján kellett bevonulni, ez a fiatal ember miként maradhatott szabad polgár. Talán tényleg tartósan mellé pártolt a szerencse. Mint amikor a német katonavonatot, amelyről lezavarták, pár perc múlva fölrobbant, vagy mint a Margit hid felrobbantásakor az ösztönös menekülés a lefelé gurulni kezdő villamos peronjáról.⁵⁹

„Szerencséje” volt akkor is, amikor az ostrom alatt a velük szomszédos ház égett egész napon át. Ők meg egész nap locsolták a pince vasajtáját, hogy ne terjedjen a tűz tovább.⁶⁰

Annyit tudunk még ezekről az évekről, hogy a fiatalember vonzódott a futballhoz. Egyszer – vagy néhányszor – pályára is lépett 1938-1939-ben a BLASZ-bajnokságban, ahol a Fradi tartalékcsoportja Ferencváros néven szerepelt. Egy vallomása szerint 17 évesen többet járt még Fradi-meccsre, mint amennyit olvasott. Sportszeretete később is megmaradt.⁶¹

Jegyzetek

1 A nyolcvanas évek közepén a Szépirodalmi Könyvkiadó részére pályaképet szerettem volna készíteni Kormos Istvánról az életrajztól kiemelten tárgyaló Arcok és vallomások című sorozatba. A publikus anyag áttanulmányozása, majd az özvegyével, Péter Mártával való konzultáció után beláttam, hogy a feladat könyvtérjedelemben megoldhatatlan. Péter Márta egy születési anyakönyvi kivonatot és egy iskolai bizonyítványt említett, mint dokumentumot, valamint azt, hogy a még élő, a gyerekkort ismerő rokonoktól sem lehet semmi érdemlegeset megtudni.

2 1962-es önéletrajz a tagfelvételi kérelemhez. A Magyar Írószövetség archívuma.

3 *A vasmozsár törője alatt*, Bp., 1982. 14. (A továbbiakban csak a kötetcímet és lapszámot adom meg.)

4 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal II.* 263., Bp., 1986. 14. 1964. VI. 26. – Az életkort illetően nyilván hitelesebb az anyakönyvi kivonat.

5 *A vasmozsár törője alatt*, 14.

6 Albert Zsuzsa: *Legendás irodalom*, Bp., 1994. 142. – Ugyanezt hallotta Vaséknál társaságban Fodor András: *Ezer este...I.* 667., 1959. X. 27.

7 Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Halotti akv. 1924-1925. A halál helyszíne Győr, III. Szentháromság u. 25. sz. alatti kórház.

8 Uo. Győr Szabad Királyi Város Levéltárának állami születési anyakönyvi másodpéldánya. Révfülu városrész 1901-1904 évekből.

9 Uo. Illetőségi törzslap.

10 *A vasmozsár törője alatt*, 17. – Erzsébet 1989-ben halt meg, Terus néni ma is él.

11 Uo. 16.

12 További kutatások talán majd kideríthetik a tényeket. S bár elvileg nem lehetetlen, nem valószínű, hogy a kiskorú, 1896-ban még csak 19 éves Kormos Ferenc egy nála öt évvel idősebb lányt vett volna el. 1903-ban viszont már nagykorú és katonaviselt ember lehetett.

13 *Egy keresztlevél hátára. Kormos István képeskönyv*, Bp., 1987. 12. (kéziratról) Terus néni emlékezete szerint a nagypapa még a világháború kezdetén sérült meg, a kezén. A győri vagonyárban dolgozott 1919-ig, s akkor ment el a Héderváry-birtokra – a biztosabb kereset reményében.

14 Báza Sándorné, azaz Terus néni 2001 szeptemberében megtörte eddigi hallgatását és részletesen mesélt a család múltjáról. Unokaöccsével annak haláláig tartotta rendszeresen a kapcsolatot, Kormos István kijárt pesterzsébeti házacskájukba. Amikor Terus néniék nagyon megszorultak, felkeresték a Móra Kiadóban Kormost, aki ha nem volt pénze, akkor is szerzett: kölcsönkért ő is valakitől.

15 *A vasmozsár törője alatt*, 161-162.

16 Uo. 15.

17 Uo. 30.

18 Fodor András: *Ezer este...I.* 166. 1953. I. 14.

19 *A vasmozsár törője alatt*, 17. – *A Nagymama háza* című vers 1973-as dátumú, s ebben leíródik, hogy „Száz éves lennél!” A hivatalos iratok egy, unokája két j-vel írta a nagymama lánykori nevét.

20 Uo. 17.

21 Uo. 19.

22 Uo. 22.

23 Kops Balázs sorsát a család ma élő tagjai nem ismerik pontosan. 1955 körül halt meg. Özvegy ifjabb Kops Balázsné közlése szerint ifj. Kops Balázs műszerész lett. 1956-ban nősült. Utána a Budapest, VIII., Leonardo da Vinci u. 37. sz. alatt laktak, s amíg élt – 1962-ig – Kormos Ferenc, a nagypapa, hol e szoba-konyhás lakásban, hol Pesterzsébeten, a másik lányánál tartózkodott. Az Új Köztetetőben kapott végső nyughelyet. Kormos István gyakran látogatta itt is az öt rendkívülien szerető nagypapát. Féltestvérevel haláláig rendszeresen kapcsolatban volt, járt hozzá, kártyáztak, Fradi-meccsre jártak. Kops Balázs egyébként külsőre, vidám, játékos természetére nézve is nagyon hasonlított Istvánra.

24 Sajnos Pesterzsébet város árvaszéki iratai a második világháború során megsemmisültek vagy később kallódtak el.

25 Fodor András: *A Kollégium*, Bp., 1991. 343. 1949. X. 8.

26 A Magyar Írószövetség archívuma.

27 „Páris, 1963. november 2.” – *Műhely*, 1979. IV. 15.

28 *Az Egy keresztlevél hátára. Kormos István képeskönyv* közli is az információ alapján a gimnázium és a lakóház fotóját. Kormos István halála után Sárosi Lajos mosonszentmiklósi iskolaigazgató kutatott elemi iskolai tanulmányok után, ugyancsak eredménytelenül.

29 Báza Sándorné közlése.

30 *A vasmozsár törője alatt*, 210.

31 Bársony Éva: *Szegény Yorick. Se száz kiló – se száz pengő.* Esti Hírlap, 1971. július 8.

32 *Egy keresztlevél hátára. Kormos István képeskönyv.* 30.

33 *A vasmozsár törője alatt*, 163.

34 A név a vers ártírozásában szerepel.

35 Pátkai Tivadar: *A Kormos-versek forrásvidékén* – *Műhely*, 1993. 5. Kormos-szám, 57. – Egy hédervári emlékműsor alkalmával 1979. X. 6-án Fodor András is látta az idős Mézes Annust (*A hetvenes évek Naplója, 1975-1979*, Bp., 1996. 619.)

36 *A vasmozsár törője alatt*, 178.

37 Uo. 240.

38 Uo. 9.

39 Uo. 237. – A gyermekkori álmokról, álmodozásokról, hazudozásokról: uo. 9., 20-21., 227., továbbá Rab Zsuzsa

visszaemlékezése: *Rakéta Irodalmi Kávéház*, Bp., 1988. 359.

40 Ónody Éva: *Jókedvünkben csináljunk gyereket! Elfeledett beszélgetés Kormos Istvánnal* – Új Magyarország, 1991. március 15. Ez is kispesti emlék lehet. Az emlékezések rendre szigetközivé változtatnak későbbi élményeket. Az említett könyvet Gaal Mózes írta (nem az ifjabb).

41 *Emberség*, 1947. 2-3.

42 *A vasmozsár törője alatt*, 165-166.

43 Az anyakönyvek a Bp. XIX., Csokonai u. 9. sz. alatti Vass Lajos Általános Iskola irattárában található. Köszönöm a kerületi önkormányzat és az iskola segítségét, a kutatás lehetőségét.

44 Ma Zrínyi Miklós Általános Iskola, Bp., XX. Mártírok úrja 47. Köszönöm az iskola segítségét, a kutatás lehetőségét.

45 Erről Fodor András: *Születtem föld*, 300.

46 Lőrincz Pál (Bp., 1916. április 24. – ?) költő, újságíró. Kötete: *Békés lázadó*, 1942. Visszaemlékezése Kormos István három levelével: Magyar Nemzet, 1983. június 23. Terus néni arra emlékszik, hogy Kormos a Sobieski utcai lakásba odavette a már családos Lőrinczet. Kormos maga nem sokáig lakott ott. Lőrincz Pálról a lexikon néhány adatán kívül semmit nem sikerült idáig megtudnom.

47 Magyar Nemzet, 1983. június 23.

48 Uo. A pécsi Sorsunkban Lőrincz Pál megjelent, de Kormos nem. Szijszék Gábor azonos Szijszék Lászlóval.

49 *A vasmozsár törője alatt*, 24.

50 Szijszék László (Bp., 1916. július 11. – Bp., 1983. október 1.) magyar-latin szakos középiskolai tanár, 1944-ben a Magyar Élet szerkesztője, 1945-1949 között minisztériumi tisztviselő, a Köznevelés szerkesztője, majd ismét tanár. 1964-től kiadói szerkesztő. Műfordító, verses mesék, ifjúsági színművek, elbeszélések szerzője.

51 *A vasmozsár törője alatt*, 25.

52 U.o. 234.

53 A Magyar Írószövetség archivuma. Önéletrajz a tagfelvételi kérelemhez. 1962. IV. 28.

54 A lap közölte pályakezdők írásait is, bár 1944-ben rendszertelenebbül. Korábban hangsúlyos bemutatást kapott Gellért Sándor, az ifjú Kormos egyik példaképe, s egyszer még Szijszék László is szerepelt verssel (1941. október 25.)

55 Csorba Győző hagyaték. Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár.

56 Magyar Nemzet, 1983. június 23.

57 *A vasmozsár törője alatt*, 166.

58 Kops Balázné közlése. Báza Sándorné viszont távolabbi rokonságot említett

59 Fodor András: *Ezer este...I.* 177. 1953. IV. 17. (Mindkét történet lehet fiktív is.)

60 *A vasmozsár törője alatt*, 191. Évekkel később tudta meg, hogy a szomszéd házban negyven Gulácsy-kép égett el a falon.

61 Az írás részlet a Balassi Kiadónál megjelenő monográfiából.